

La recerca arqueològica a Besalú

JORDI SAGRERA

INTRODUCCIÓ (Figura 1)

L'any 2002 l'Ajuntament de Besalú i l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona (IPAC) varen consignar un conveni de col·laboració amb la finalitat d'aprofundir en el coneixement i difondre el patrimoni històric i arqueològic de la vila. Una de les activitats que s'han assumit per part de l'IPAC ha estat l'arqueologia municipal. Des d'aquesta base s'ha activat un seguit d'intervencions arqueològiques que, per bé que desiguals en despeses i resultats, han aportat, en conjunt, dades directes de caire urbà de gran valor històric. Ara es presenten els resultats de quatre d'aquestes que són les que tenen major rellevància.

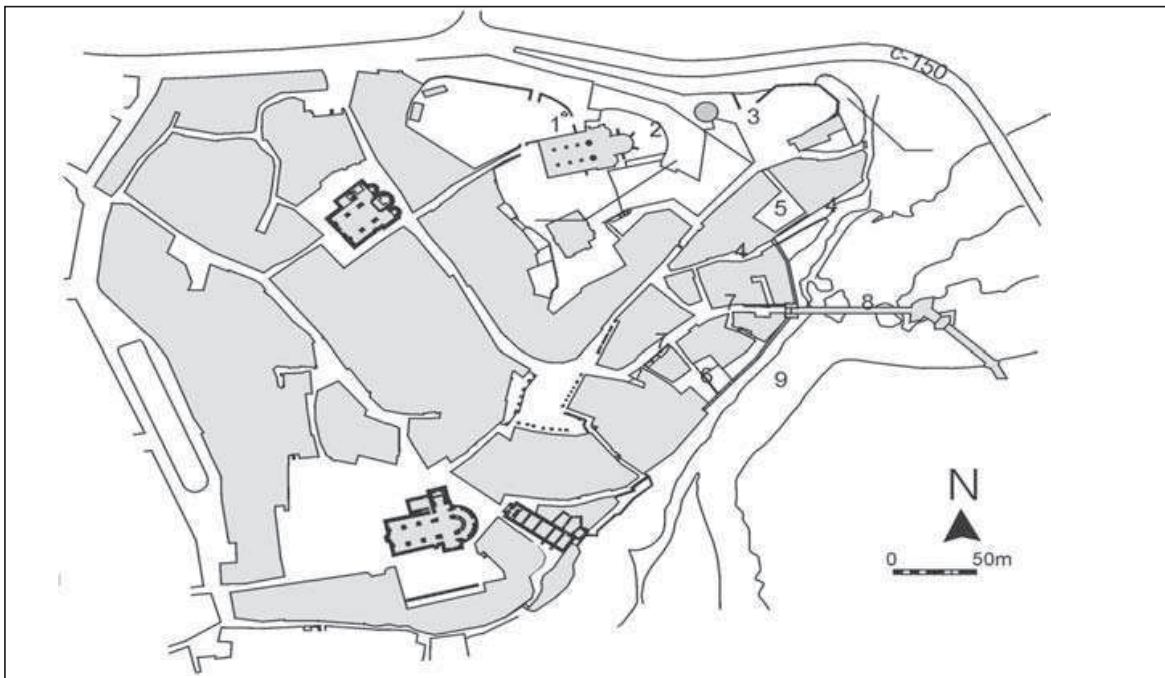

Figura 1. Plànol del centre històric de Besalú. 1) Santa Maria, 2) can Marcial, 3) carrer de la Devesa, 4) carrer Rocafort, 5) pati de la casa de la moneda, 6) plaça dels jueus, 7) carrer del Pont Vell, 9) pont Vell, 10) riu Fluvià.

BREU CONTEXT HISTÒRIC

El municipi de Besalú se situa a la conca mitjana del riu Fluvià a la baixa Garrotxa. La població s'assenta sobre una plana al·luvial quaternària posteriorment fressada pel mateix riu i per petits afluents que convergeixen en aquest indret: la riera Capellada, el Ganganell i el Junyell.

El centre històric s'estén pel turó format per l'antic recinte del castell i del priorat de Santa Maria que juntament amb el sector de la Devesa i el capdamunt del carrer Bernat Tallaferró, al nord-est, formen el que històricament s'ha anomenat com la Força Vella de Besalú. Tanmateix el centre històric s'escampa a l'emparrat del turó en un pla que integra el barri format per Sant Vicenç i el carrer Major, la plaça i el carrer del pont, per una banda, i el Prat de Sant Pere, per l'altra, ja a l'extrem sud de la vila.

Els primers indicis clars d'activitat humana, per bé que estacionals i inconexos, es remunten en els preliminars de la primera edat del ferro (650/600 aC).¹ Tanmateix l'origen del nucli urbà de la vila se situa a l'ibèric final (segona meitat del segle II aC). Vers la zona coneguda com la Devesa i la part alta de l'actual carrer del Comte Bernat Tallaferró es van descobrir estructures d'habitació i un camp de sitges annexa que daten del moment en la seva fase més antiga.² Algunes intervencions arqueològiques com ara el seguiment de la canalització del gas en el nucli antic fetes els anys 1996 i 1997 van evidenciar que, a l'època romana, l'àmbit urbà ja s'havia estès arreu del que ara es coneix com a centre històric.³ Devia ser prou consolidat i potent com perquè, a l'època tardoantiga esdevingués un *castrum*. És el *castrum Bisulduni* que s'esmenta en els documents del segle X com a capital del comtat homònim.

L'il·lustre llinatge comtal fundava i dotava el monestir benedictí de Sant Pere i una canònica a l'església de Sant Genís i Sant Miquel que arribà a esdevenir la seu del bisbat de Besalú en els tres anys que perdurà (1017-1020).

En el segle XI es va construir el castell comtal, sobre el turó de Santa Maria. És ben coneguda l'acta de pacificació consignada pel comte Guillem el Gras (1020-1052) i l'abat de Sant Pere de Besalú, on consta que l'abat, en virtut dels acords donava 300 mesures de calç "propter edificationem palacii mei".⁴ També, i paral·lelament, es va bastir un nou recinte emmurallat destinat a protegir i tancar el barri crescut al peu del turó, al voltant de la plaça i dels actuals carrers Major i del Pont Vell.

1. Busquets, F.; Dehesa, R.; Fàbregas, M.; Freixa M.; Vilas, E. (1997) "Excavacions arqueològiques a Besalú (c. Major, del Pont Vell, Portalet i sector de la Devesa) durant els anys 1996-1997". *Amics de Besalú Assemblea d'Estudis sobre el comtat de Besalú (1996)*. Olot, p. 347-360.

2. Busquets, F.; Freixa, M. (1998) "L'excavació d'urgència del jaciment de la Devesa (Besalú, la Garrotxa)". A: *Quartas jornades d'arqueologia de les comarques de Girona, Figueres (Alt Empordà), 20 i 21 de novembre de 1998*. Figueres, p. 149-170.

3. Busquets F., Freixa, M. (1998). "Actuacions arqueològiques en el centre històric de Besalú (la Garrotxa): carrer del Portalet, carrer del Pont Vell, carrer Major, carrer Tallaferró i carrer de la Devesa". A: *Quartas jornades d'arqueologia de les comarques de Girona, Figueres (Alt Empordà), 20 i 21 de novembre de 1998*, Figueres, p. 300-319.

4. Montsalvatje, F. (1890). *Noticias históricas, Besalú, sus condes, su obispado y sus monumentos*, vol. II, ap. X, Olot, p. 233-234.

El 1111 s'extingia el casal comtal de Besalú però el procés de creixement urbà no es va aturar. A finals del segle XII es començava a urbanitzar el Prat de Sant Pere sota la tutela i domini del cenobi.

En aquests temps la comunitat jueva de Besalú es va anar organitzant. En el segle XIII aconseguia la llicència reial per poder edificar la sinagoga i, en el segle XIV, s'interdependitzava de la col·lecta de Girona.

En el segle XIV el rei Pere III ordenava el redreçament de les velles defenses de Besalú i la construcció d'una nova muralla que acollia dins el seu recinte tots els establiments urbans fins aleshores desprotegits, especialment el Prat de Sant Pere.⁵

EL PATI DE LA CASA DE LA MONEDA (Figura 2)

Durant el mes de desembre de 2003 i fins al 2 de gener de 2004, es va fer una excavació arqueològica en el pati de la casa núm. 24 del carrer Bernat Tallaferro de Besalú.⁶ La finca, coneguda popularment amb el nom de la Casa de la Moneda, havia estat caserna de la Guàrdia Civil i, des dels anys vuitanta, estava abandonada. Després fou adquirida per una promotora immobiliària que va cedir el pati al municipi.

El pati dibuixa una planta trapezoidal amb una superfície aproximada de 450 m². Es troba encaixonat per l'antiga muralla que dona al carrer de Rocafort a llevant, per l'escorxador municipal –ara enderrocat– al nord, pel pati de la casa núm. 26 del carrer Bernat Tallaferro a ponent i per l'edifici de la casa de la moneda per migdia. El desnivell existent entre el solar i el nivell de circulació del carrer Rocafort és de gairebé set metres, que ve salvat per la muralla, mentre que el carrer Tallaferro se situa a la mateixa cota. L'accés es fa des d'aquest carrer a través d'un passadís estret i llarg.

L'interès arqueològic es determinava, abans de la intervenció, per la proximitat de la muralla. Malgrat que és una defensa imponent i el pany més ben conservat de la vila, se'n desconeixia el moment de construcció. La possibilitat d'excavar per la banda interna havia de permetre l'establiment d'una seqüència estratigràfica completa i, per tant, la datació a partir dels registres arqueològics.

Els treballs inicials van consistir en l'obertura d'unes rases de 50 centímetres d'amplada i disposades en direcció est oest fetes amb una excavadora amb la finalitat de determinar la fondària i l'abast dels nivells superficials així com d'intentar una aproximació sobre l'entitat i estratigrafia dels nivells arqueològics. Aviat es va poder comprovar que tot el pati estava colgat per una capa general de terres orgàniques amb un gruix que oscil·lava entre els 120 centímetres i els 150 centímetres de fondària. Els materials apareguts assenyalaven que el reompliment es va fer vers la darrereria del segle XVII o començaments del segle XVIII. La ceràmica recollida esdevenia un garbuix cronològic que abastava des de la campaniana B fins a l'africana D i des d'un càlat ibèric fins a ceràmica vidrada dels segles XVI i XVII i reflexos metàl·lics, blau valencià, etc. En conseqüència es va decidir per factors d'economia extreure l'esmentada capa d'arreu

5. Del Pozo Pujol de Senillosa, A. (1991). "Pedro IV y las murallas de Besalú". *Amics de Besalú, VII Assemblea d'Estudis del seu Comtat*, Olot, p. 205-224.

6. Miquel, I. ; Sagraera, J. (2004). "Excavacions a la casa de la moneda (Besalú, la Garrotxa)". *Setenes jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*, La Bisbal d'Empordà, 4 i 5 de juny, p. 377-382.

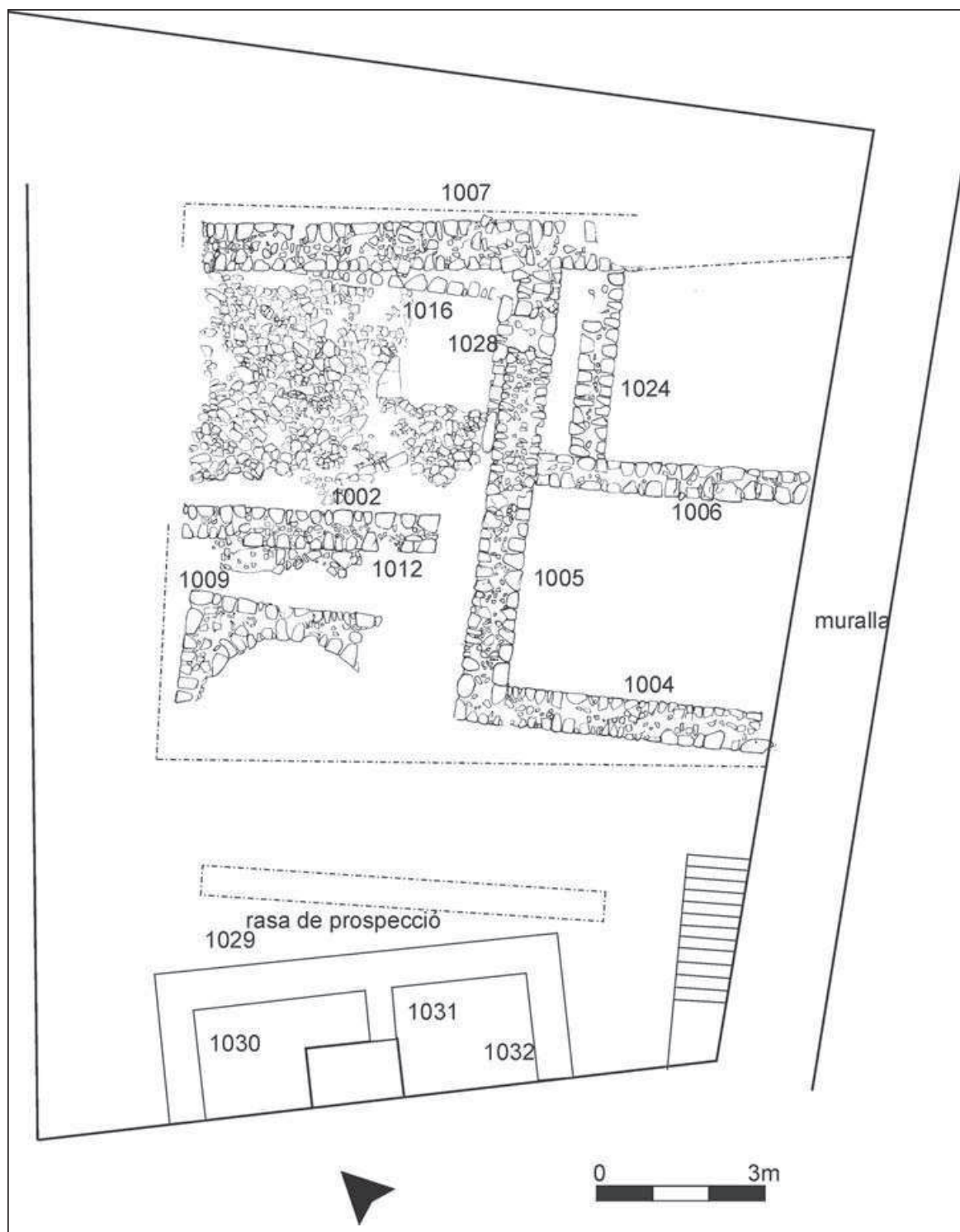

Figura 2. Planta general de l'excavació del pati de la casa de la moneda.

del pati amb màquina excavadora fins a la cota arqueològicament més interessant. Per raons de viabilitat i per prudència es van deixar sense rebaixar alguns marges prop de les parets de l'escorxador, de la casa núm. 26 del carrer Tallaferró i especialment de l'edifici de la Casa de la Moneda que presentava greus problemes estructurals que amenaçaven ruïna. Un cop enllestida aquesta fase es va procedir a la intervenció arqueològica més convencional.

Les traces de vells edificis descobertes en el pati de la casa de la moneda han permès establir tres moments diferents. Els dos primers i més antics mantenen força coherència estructural entre elles i ens situen en un context d'època carolíngia.

Les troballes més antigues ens remeten a una estança perfilada per uns murs gruixuts (entre 72 i 86 centímetres) de còdols lligats amb fang bastits amb pocs fonaments (núm. 1016, 1028 i potser 1002 de la planta adjunta). El paviment estava format per un parterre de còdols rierencs que presentava algunes reparacions puntuals. El material ceràmic recollit de l'excavació dels nivells de preparació del paviment va resultar pobre però suficient per situar la construcció en un moment indeterminat dels segles IX-X. La majoria dels fragments pertanyien a ceràmica romana de cronologia diversa però que arribava al segle VII dC. Una datació més moderna se li pot atribuir a una vora amb vessador pertanyent a una sitra de ceràmica reduïda, una peça de clara influència carolíngia.

En un segon moment es va modificar l'estructura inicial i es van bastir nous espais amb un mínim de 3 habitacions. La tècnica constructiva i l'estat de conservació és similar al de les parets descrites per la fase inicial, fet que fa sospitar que no s'allunyen gaire en el temps. Aquest és un aspecte important, perquè enlloc es conservaven evidències d'enderroc, ni sediments relacionables amb l'amortització d'aquells edificis. Tot fa pensar que quan es van abandonar es van desmuntar sistemàticament, sotes, cobertes i parets per aprofitar la pedra i tot el material de construcció per a altres edificis. La manca de sediment impedeix també precisar el moment final d'aquelles estructures.

Els detalls apunten que els vells murs UE 1016 i UE1028 varen ser arrasats fins al nivell del paviment. Per sobre se n'hi van bastir de nous UE 1005 i 1006 UE 1007. L'orientació general era semblant, però no pas exactament la mateixa. Per exemple, el mur UE 1007 es dibuixava esbiaixat respecte al seu precedent de tal manera que s'hi fonamentava en part, però també damunt del vell parterre que, tanmateix, va subsistir com a paviment. A llevant de la primera habitació es descobrien les altres dues que es projectaven contra la muralla. Aquest és un aspecte important, perquè indica que la muralla és anterior en el temps. Les parets de les estances estaven perfectament imbricades entre si, la qual cosa evidencia que la construcció va ser contemporània.

Malauradament no es van resoldre tots els problemes d'interpretació. Per exemple, el mur UE 1024. Semblava compartimentar l'estança del nord-est, però l'extrema proximitat i paral·lelisme amb el mur UE1028 dificultava l'adscripció a una fase concreta. Podria haver estat fruit d'una reforma posterior però arqueològicament semblava tallat per un dels murs de la segona fase (UE 1006).

El mur UE 1002 tancava la primera estança per migdia com a mínim des de la segona fase, però no sabem si ja existia abans perquè el fet que es conservés de manera fragmentària havia fet perdre els contactes físics amb els elements clau d'ambdues fases. En tot cas, cal observar un nou paviment de còdols (UE 1012) similar a l'anterior (UE 1013) i, per tant, un nou àmbit, el quart, que va aparèixer molt fragmentat.

Més enllà, vers migdia, es va descobrir el mur UE 1009. Només conservava una filada i pels extrems havia desaparegut totalment sense cap possibilitat de rastrejar-ne la projecció amb el problema afegit que se situava a tocar dels límits dels marges rebaixats. Tècnicament repetia els models constructius dels murs fins ara descrits. El fet més rellevant era la fesomia, car dibuixava un parament absidat, rectangular i carrat per l'exterior i semicircular per l'interior.

El tercer moment el marca l'abandonament i l'amortització de tots els espais construïts. Ja s'ha comentat que no hi havia sediment relacionable perquè totes les estructures es van desmuntar sistemàticament fins al nivell de fonamentació. Des d'aquest moment, malauradament incert, fins al reompliment general de finals del segle XVII hi ha un buit històric enorme que només es farceix per troballes puntuals.

Directament per sobre de les restes del mur absidat (recordem-ho: el mur UE 1009) es va exhumar una estructura mal conservada, bastida amb pedra seca i poc acurada (UE 1003). La planta dibuixava un segment d'arc que, des del perfil de ponent de l'excavació, es perllongava fins a trobar-se amb una segona estructura (UE1002) que també estava molt castigada, però que es va poder interpretar amb més convicció com l'evidència d'una claveguera. Ambdues es van construir després de l'abandonament i arrasament de les fases precedents. L'escassa fiabilitat dels sediments explorats, lamentablement afectats pels rebaixos de terra preliminars, van impedir proposar cap cronologia.

Més sort es va tenir amb les restes d'una sitja que va aparèixer retallant els nivells d'abandonament de l'habitació del nord-est. Precisament l'excavació d'aquests estrats va proporcionar material ceràmic medieval (olles grises i de pasta grollera dels segles XII-XIII) amb petites inclusions de ceràmica romana i, per desgràcia nostra, alguna vidrada moderna procedent, sens dubte, del reompliment general del segle XVII. En canvi la sitja guardava un farciment intern generós amb el material ceràmic i més important, intacte. Tres còdols rierencs grossos disposats radialment en el fons de la sitja i l'abundància de carbons i cendres que tacaven de negre absolut tot el sediment que la colgava evidenciaven una reutilització del dipòsit com una llar exterior segurament destinada a cuina. El material ceràmic recollit del reblliment va resultar molt homogeni i notable. Abundaven les olles grises de perfil en essa, algunes amb nanses i la vora lleugerament motllurada. Abundaven els motius decoratius incisos a la panxa: ratlles recetes i ones, pics... Cal esmentar la troballa d'un fragment de gerra amb vidrat intern de to verdós i l'absència de ceràmica decorada en verd i manganès. Tot plegat ens indicaria un conjunt de ple segle XIII molt similar, per exemple, al que va proporcionar la sitja 13 del castell de Sant Joan de Lloret que també ha estat datada en aquest moment.⁷

Quan es va excavar la sitja tota l'àrea de l'excavació ja era un pati o una eixida que estava delimitat pel carrer Tallaferro a ponent i la muralla, a llevant. Pel nord on ara hi ha l'escorxador, és una incògnita i pel sud, amb cases que són el precedent de la casa de la moneda. L'edifici actual manté perfectament conservada l'estructura medieval amb parets, portes dovellades i algunes voltes. A manca d'un estudi aprofundit ens hem de refiar de l'aspecte d'aquests elements enumerats que, malgrat tot, ens podrien

7. Llinàs, J.; Mallorquí, E.; Merino, J.; Montalbán, C. (2003) *El castell de Sant Joan de Lloret*. Lloret de Mar, p. 90-93. (Col·lecció Els Frares).

remuntar fins als segles XIII i XIV. Amb el temps s'hi han anat acumulant reformes i modificacions, principalment a la planta noble que han alterat substancialment la fisonomia original. La façana de tramuntana que dona al pati objecte d'excavació arqueològica és potser la més alterada. Les obertures i especialment la balconada porticada assenyalen una contundent remodelació de vers el segle XIX. Aquesta circumstància va fer preveure la possibilitat de trobar en el pati vestigis de la façana medieval. Afortunadament van aflorar gairebé superficialment 4 murs lligats entre ells i que documentaven una façana més antiga (UE 1029, 1030, 1031 i 1032). Malgrat que no es van excavar pel perill de ruïna de l'immoble es van poder netejar i situar en planta. Restes d'estucat intern marcaven l'exterior per la banda que mira al nord. Tècnicament difereixen moltíssim dels de les fases anteriors. Aquests eren de pedra amb còdols i també travertins desbastats i lligats amb filades amb un morter blanquinós i abundant.

CAN MARCIAL (Figures 3, 4 i 5)

La intervenció arqueològica als números 15-17 del carrer Comte Bernat Tallaferró de Besalú i coneguts popularment com can Marcial es va fer durant els mesos d'octubre i novembre de 2004.⁸ La finca es troba situada dins el recinte de la Força Vella. Pel nord limita amb la pujada de la Devesa, a llevant una part, amb les eixides de les cases que tenen la façana en el carrer Bernat Tallaferró i una altra part, amb el mateix carrer Bernat Tallaferró; a migdia, amb la pujada de Santa Maria i, a ponent, amb la capçalera de l'antiga església de Santa Maria i una casa particular. Consta d'una part construïda i una considerable eixida distribuïda en dues feixes disposades esglaonadament amb un desnivell mitjà de 2,5 metres i separades per una paret de contenció de pedra.

La intervenció va venir motivada inicialment per l'aparició de murs i estructures d'habitació d'antigues cases en uns importants rebaixos de terres fets a la zona sud de la finca, dins el context de rehabilitació i nova construcció de l'immoble. Gràcies a la sensibilitat de la propietat, però especialment a l'empenta de l'Ajuntament de Besalú, no tan sols es va fer el control arqueològic d'ofici, sinó que es va engegar una excavació més ambiciosa que havia d'afectar la pràctica totalitat de l'eixida.

L'excavació arqueològica es va centrar en els més de 1.000 m² de pati corresponents a dues antigues feixes d'hort. El límit nord venia marcat per una paret de pedra i morter que mostra tècnicament diferents tramades i que tanca hermèticament el solar. La finca va ser objecte inicialment d'una prospecció amb l'obertura indiscriminada de rases de 50 centímetres d'amplada que s'estenien per tota la feixa superior, la que es troba a tocar de l'església de Santa Maria. La feixa inferior es va deixar inèdita perquè comportava tallar el pas en un indret on s'estava rehabilitant l'edifici veí.

Aviat es van delimitar tres espais diferenciats. A tramuntana i a redós de l'absidiola nord de Santa Maria, es marcava el sector nord que es definia per la trobada d'enterraments i especialment per l'excavació d'un tram de la muralla nord

8. Sagra, J.; Sureda, M. (2006) "El poblament antic i medieval al voltant de Santa Maria de Besalú: les dades arqueològiques". *Relíquies i arquitectura monàstica a Besalú*. Besalú, p. 105-150. (Costal; 2)

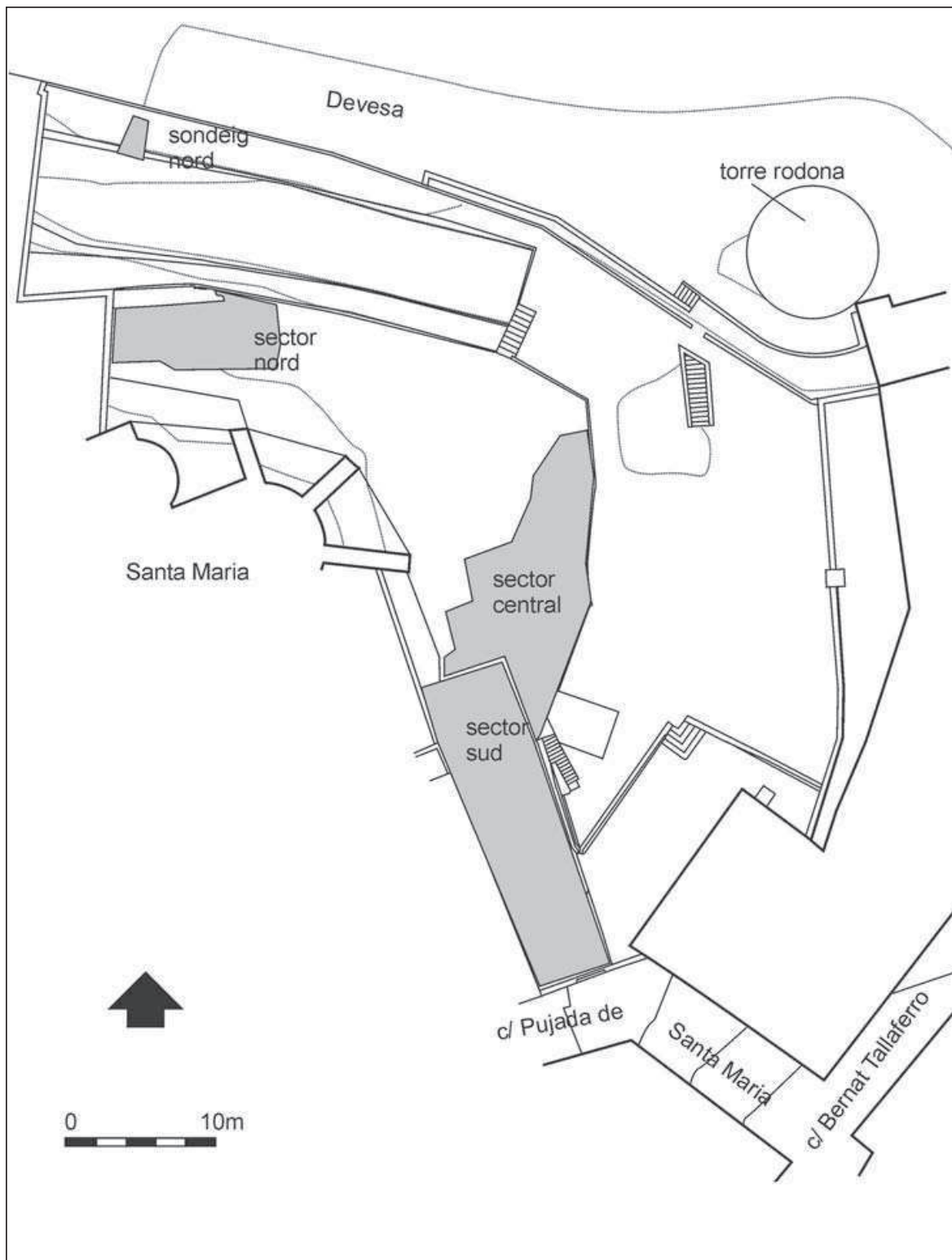

Figura 3. Planta general de can Marcial amb indicació dels sectors excavats.

de la vila que aflorava sobre la superfície en aquell indret (fig. 4, núm. 5). El mur funcionava, en part, com una paret de feixa que salvava un desnivell sobtat de més de 2 metres que baixava cap a tramuntana. Orientat en sentit est oest, es perllongava cap a ponent fins a confondre's amb la paret de tanca de la finca veïna que l'aprofitava com a fonamentació. La part vista a can Marcial tenia un recorregut de 7,40 metres de longitud. La forta inclinació cap al nord indicava que altres trams del mur devien caure antigament rost avall. La muralla tenia una estructura interna massissa de còdols on es va constatar la presència de la tècnica d'*opus spicatum* en algunes filades. Tot plegat era ben lligat amb un morter espès i molt consistent. L'amplada arribava al voltant dels 120 centímetres, de fet

Figura 4. Planta del sector nord de can Marcial.

fins als 160 si es comptava la banqueta de fonamentació que era descoberta i ben visible des de la banda nord.

Per descartar cap altra hipotètica ubicació de la muralla nord es va obrir una cala uns quants metres més al nord, just a tocar de la paret de tanca de la finca que és sobre

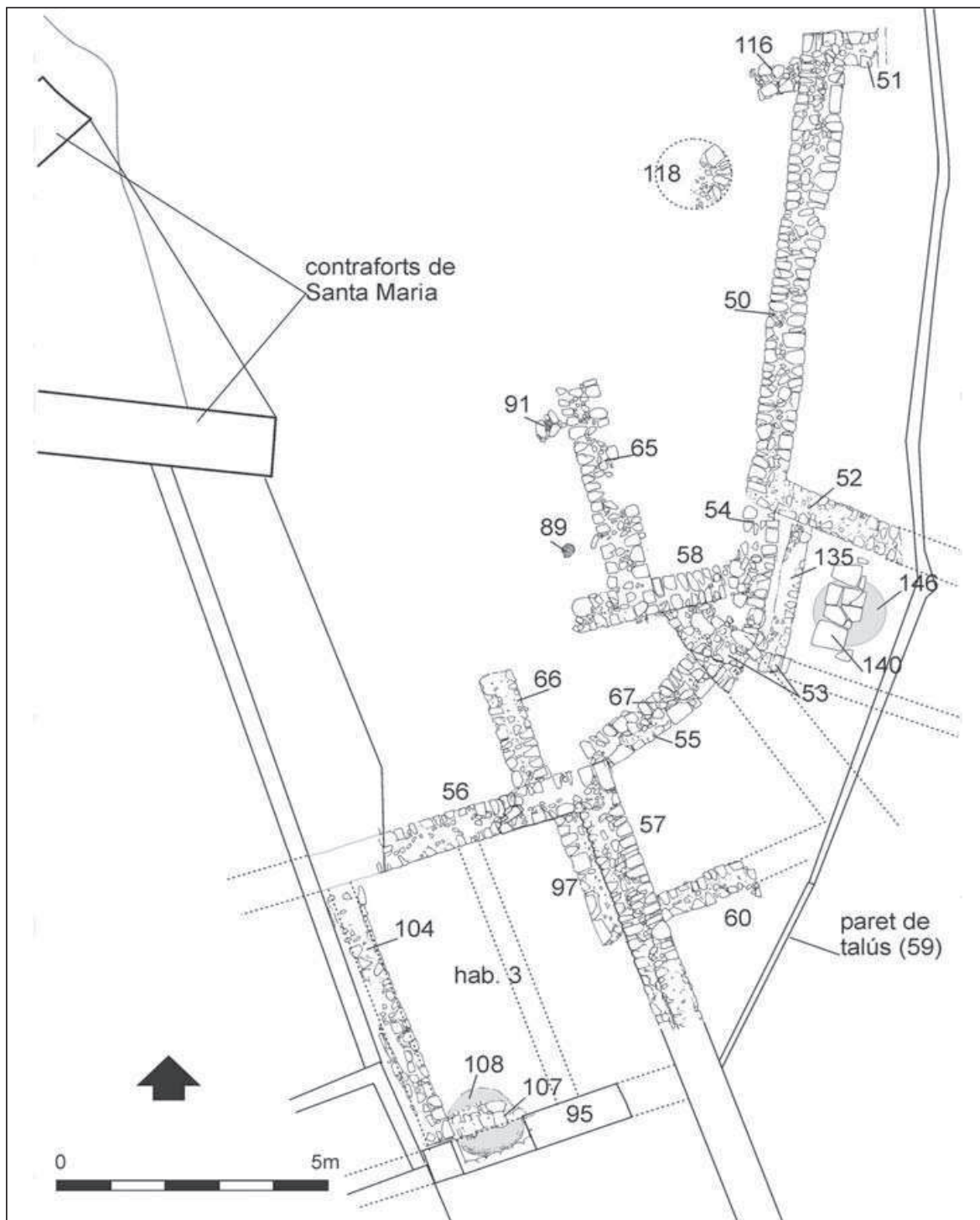

Figura 5. Planta del sector central de can Marcial.

la pujada de la Devesa. L'excavació va evidenciar l'absència de baluards i defenses. En canvi, es van detectar reompliments i enderrocs potents d'habitacions i cases medievals que certifiquen el creixement en aquest indret d'un barri fora murs que, com ara, els documents medievals anomenen de la Devesa. La muralla, per tant, havia de situar-se un xic més reculada i enlairada: just en l'emplaçament del nostre mur.

Seguint ben a prop del tram de muralla descobert a can Marcial, haurem de parlar d'un altre mur (fig. 4, núm. 17). Es va localitzar per sota de la capa superficial. Procedent de la finca veïna, es projectava en sentit est amb una llargada màxima de 3,80 metres i se'n perdia el rastre sense cap connexió aparent amb cap altre element i estructura. Ni l'estratigrafia ni el material ceràmic va aclarir-ne la datació. Se'n conservava només el fonament i l'estat actual feia veure que l'arrasament del mur fou sistemàtic car estava rebaixat totalment fins a deixar els fonaments ben nets i planers. La proximitat immediata amb l'absidiola nord de Santa Maria permet establir una relació fàcil de causa i efecte amb l'enderroc.

Vora els murs descrits, es van exhumar una quinzena d'enterraments que documenten una part del cementiri que es va habilitar al nord del tester de Santa Maria. Les estructures precedents descobertes en aquest sector, així com la mateixa estratigrafia dels enterraments, fan creure que l'origen d'aquesta necròpolis va lligada a la disposició de l'església actual de Santa Maria. Alguns epitafis del segle XIII gravats en els carreus del parament extern de l'absidiola nord ho confirmen.

En general totes les sepultures retallaven diferents sediments que es van ajuntar en una unitat estratigràfica. Es dipositaven sobre el subsòl natural format per sorres i graves al·luvials fossilitzades i s'acumulaven parcialment contra la muralla nord ja descrita. Es detectaven reutilitzacions i talls entre els enterraments fet que significa un cert grau de superposició. Totes les tombes mínimament conservades estaven orientades d'est a oest amb el cap mirant a sol ixent, com acostuma en els cementiris medievals. Tècnicament consistien en fosses obertes en el subsòl protegides per una caixa d'obra. El fons era nu, les parets es bastien amb còdols clavats en sec o lligats amb morter. Algunes conservaven les lloses planes de la coberta i excepcionalment el túmul d'obra fet de morter i pedruscall. Tipològicament dominaven les tombes de planta rectangular i les del tipus banyera amb els extrems arrodonits.

Al bell mig de la feixa, a la frontal de l'absis major de Santa Maria l'aparició d'estructures d'habitació van assenyalar el sector central. Aquí l'arrasament estratigràfic venia d'antic. Era especialment intens vora la capçalera de Santa Maria on la topografia natural del subsòl pujava de cota respecte de la resta del pati. Aquest fou un greu condicionant, perquè els murs i els nivells que s'hi podien relacionar es trobaven en un estat de conservació precari, fins al punt d'impedir la delimitació dels diferents espais d'habitació que marcaven les estructures. La fase d'ocupació humana més antiga ve marcada per uns murs bastits amb filades de còdols rierencs lligats amb fang. El més llarg (fig. 5, núm. 50), es perllongava en més de 9 metres en direcció nord sud. S'imbricava amb el mur (fig. 5, núm. 51) que apareixia escapçat per una feixa moderna. Ambdós, delimitaven una estança que s'hauria estès a llevant del mur UE 50.

Cal esmentar altres murs del mateix moment (fig. 5, núm. 54), localitzat al sud d'aquell més llarg, i, mes al sud encara, la paret (fig. 5, núm. 67). Es va poder excavar part de l'estratigrafia relacionada amb la construcció d'aquestes estructures (preparació de paviments i farciments de rases de fonamentació). El material ceràmic recuperat era escàs però prou homogeni. Els elements més moderns es definien pels fragments d'o-

lles de perfil en essa amb decoracions lineals incises que dibuixaven ones a la panxa. Les formes i els motius decoratius reproduïen les produccions ceràmiques de segle XII avançat o de primera meitat del segle XIII. La manca de ceràmica vidrada i de decoracions en verd i manganès aconsellaven no baixar més la cronologia. En el mateix àmbit i fase caldria mencionar la troballa d'una llar de foc de planta circular formada per una solera de còdols rierencs (fig. 5, núm. 116).

Cap al sud-oest del mur UE 50 es van descobrir dos murs més que eren unitaris (fig. 5, núm. 65 i 58) i de tècnica i proporcions similars als ja esmentats. Aquí l'arrasament era encara més fort i només es va poder constatar que, en aquest punt més alt i proper a Santa Maria, també hi havien existit estructures d'habitació.

L'excavació no va permetre captar la composició dels espais edificats ni la superfície que abastaven. Tampoc es va poder esbrinar el temps que aquestes cases varen estar en funcionament. S'ha comprovat que, a principis del segle XVI, quan es va construir un gran casal a la banda sud de can Marcial, tot l'espai restant estava ocupat per horts i feixes tancats per parets que parcialment reutilitzaven els murs d'aquelles edificacions del segle XIII. L'excavació de dues sitges són els únics testimonis d'un estadi intermedi en el temps.

En el sector central en va aparèixer una (fig. 5, núm. 146) localitzada a llevant del mur UE 54. Es va obrir retallant el subsòl natural. La ceràmica recollida en el farciment intern era escàs i només podia confirmar la datació a partir de segle XII que aconsellaven els registres de les ceràmiques grises. El dipòsit estava segellat per un enllosat (UE 140) que s'assentava sobre una solera de preparació (UE144) que tampoc va proporcionar elements de datació. La segona sitja es va localitzar a l'habitació núm. 3 del sector sud. La paret de tanca de migdia d'aquella estança es va fonamentar parcialment sobre una sitja. L'emplaçament coincidia amb el llindar d'una porta que s'hi obria (UE 98). Es va trobar parcialment escapçada pel petit replà d'obra que precedia la porta (fig. 5, núm. 107). L'excavació del farciment intern va aportar una quantitat considerable de material ceràmic. La datació ens situa clarament en un moment de finals del segle XV o de principis del segle XVI. No obstant això la fiabilitat estratigràfica quedava compromesa per la intrusió que representava el replà.

A principis del segle XVI es va construir una casa espaiosa i senyoriuola que s'estenia per la banda que hem anomenat sector sud de can Marcial, des de la façana de la pujada de Santa Maria fins pràcticament a les rodalies de la capçalera del temple romànic, però que abraçava bona part de l'immoble veí que avui es troba a ponent. Tenia la façana en el carrer de la pujada de Santa Maria i a la planta baixa estava distribuïda en un mínim de tres compartiments, dos dels quals no es van poder excavar perquè, quan es van iniciar els treballs arqueològics, el solar estava rebaixat, net i polit fins per sota de la cota d'aflorament del subsòl natural. Per tant l'única intervenció possible fou la de documentar gràficament les restes estructurals d'aquell edifici que s'havien respectat.

Al sud es va localitzar una arcada de pedra que arrencava del parament interior de la façana del carrer de la Pujada de Santa Maria. Es projectava en direcció a un pilar, també de pedra situat més al nord. La distància marcada per la llum de l'arc era la fondària de l'habitació que limitava a llevant amb el mur perimetral de l'edifici, aleshores ja enderrocat, però del qual s'endevinava el traçat a partir de la projecció cap a migdia del mur (fig. 5, núm. 57).

L'habitació central es disposava des del pilar ja esmentat, que era al sud, fins a la paret (fig. 5, núm. 95), al nord, i el mur perimetral a l'est. De l'estructura del pilar de

secció quadrada arrencaven quatre arcs que coincidien amb els punts cardinals, fet que ens fa fer creure la possibilitat que l'àmbit fos habilitat com un pati o un distribuïdor intern.

Al nord descobríem la darrera estança. Delimitada per les parets UE 57, 56 i 95, és la que estava més ben conservada. Els més de tres metres d'alçada de les parets deixaven contemplar dues portes obertes en el mur de migdia. La més notable (UE 98) estava espoliada d'antic car hi mancava el dovellat del parament extern, el marxapeu i, a més, estava segellada amb un paredat i un bassi d'obra. Dues arcades de pedra compartimentaven la sala en tres espais i palesaven dues coses: l'existència d'un pis superior i la prolongació de l'immoble més enllà del límit occidental de la finca de can Marcial que, per indicació dels propietaris de la casa veïna, s'estenia abastant tota la propietat.

Per indicació nostra es va preservar de qualsevol rebaix sense control arqueològic. Quan es va iniciar l'excavació en aquest indret es va comprovar aviat que l'interior de l'estança estava literalment colgada per un immens estrat d'enderroc i runa del mateix edifici que en esfondrar-se el devia colgar. Els primers rebaixos s'efectuaren amb màquina excavadora. Amb aquest sistema es van baixar 2 metres de fondària. Després es va continuar a mà. Paral·lel i arrecerat a l'empara del mur UE 57 es va descobrir un mur de pedra i morter poc acurat que corresponia a una reforma interna clarament posterior a l'obra original. Les restes de morter hidràulic per la banda interna, així com les traces d'una volta que s'endevinava marcada a la paret nord de la cambra (UE 56) feien sospitar que aquell mur no era altra cosa que les restes de la paret de contenció d'un dipòsit. Es va decidir desmuntar-lo i el nombrós material ceràmic que es va recollir entre el farciment intern va determinar amb claredat que la cisterna es devia bastir durant la primera meitat del segle XVII (reflexos metàl·lics, plats decorats amb blau i groc, ceràmica vidrada...).

L'excavació de la UE94 que era el gruix final del gran enderroc que colgava l'estança, va deixar al descobert el primer estrat d'amortització, en realitat un modest enderroc (UE101), caigut sobre el nivell de circulació original. Just per sota va aparèixer el paviment de l'estança. Estava format per farciments de terres compactes que anivellaven i regularitzaven el sòl. Els materials ceràmics recuperats d'aquests estrats han estat prou explícits com per permetre situar el moment de construcció d'aquella estança i, en conseqüència, de la casa, en un moment indeterminat de la primera meitat del segle XVI.

A tocar de la paret est de la cambra núm. 3 (UE 57) va aparèixer una llar de foc feta de carreus clavats verticalment que conformaven una solera de planta quadrada (UE 109). Els estrats relacionats (UE 106 i UE 110) formats per capes de cendres i carbons van aportar una considerable quantitat de ceràmiques que van datar-la, si fa o no fa, a l'època fundacional de l'edifici, és a dir, en el segle XVI. La mateixa cronologia es fixava per a una llar de foc auxiliar que es va localitzar a tocar de la intersecció dels murs UE 56 i 57, que vol dir, a la cantonada nord-est de la cambra. En realitat en una franja entregada contra la paret UE 57, tan llarga com aquella i amb una amplada aproximada d'1 metre s'hi van documentar gran quantitat de cendres i carbons barrejats amb la terra que formava la base de funcionament de les dues llars domèstiques que evidenciaven l'ús intensiu en un període aproximat de cent anys (UE 102). A més, els forats localitzats arreu de la paret UE 57 dibuixaven la silueta d'una campana que completava la visió general de l'entitat de les estructures que anaven sorgint: l'habitació havia estat destinada inicialment com a cuina de la casa fins que, en el segle XVII, es van des-

mantellar les llars i es va construir una cisterna.

La construcció de la gran casa del segle XVI també va afectar les estructures de les cases medievals del sector central. Es van aprofitar alguns paraments existents i es van aixecar nous murs per habilitar-hi estances subsidiàries de la casa. Així trobem un nou espai a llevant de l'estança núm. 3 delimitat pel mur UE 60 de nova factura, i pels murs refets amb morter i pedra (UE 67 -ara UE 55- i UE 53). Un altre mur d'aquesta fase és la UE 66, que arrencava de la paret de tramuntana de l'estança núm. 3 i es projectava en sentit nord on se'n perdía el rastre per l'erosió del sector més enlairat. Més lluny, però també pertanyent a la mateixa època, descobrim el mur UE 52 que modificava el mur UE 50 i el transformava en una paret de tanca.

Precisament a l'excavació de can Marcial es troben a faltar estratigrafies del segle XVIII. Això es pot explicar amb l'argument que la casa del segle XVI va funcionar durant aquesta època. Tanmateix en desconeixem el moment final. L'enorme potència dels enderroc fa sospitar que l'immoble va restar abandonat durant un període llarg de temps. La ruïna progressiva el devia anar colgant amb els propis enderroc i runa abocada ocasionalment. En el segle XIX es van refer substancialment les façanes de la pujada a Santa Maria. Una part del casalot del segle XVI es va segregar i fou aprofitada per bastir-hi una nova casa. Els sectors central i nord es van convertir en horts distribuïts en dues feixes separades per un mur atalussat. La ceràmica procedent dels sediments que formaven la feixa superior (a llevant) mostren un ampli ventall representatiu de la terrisseria de finals del segle XVIII, però sobretot, del segle XIX, des de plats de dol fins a vidrats i vaixel·la popular. La construcció de can Marcial, en els núm. 15-17 del carrer Bernat Tallaferró va marcar el moment final del períple històric de la finca. D'aleshores ençà es va perdre el rastre de la muralla i tota la zona es va mantenir amb poques alteracions fins avui.

L'EXCAVACIÓ A SANTA MARIA (Figures 6 i 7).

Des del dia 17 de juny i fins al 15 de juliol de 2005 es va fer a la finca de Santa Maria de Besalú una excavació arqueològica amb caràcter preventiu promoguda per l'Ajuntament de la vila. La intervenció s'inscriu dins el conveni de col·laboració entre la Universitat de Girona i l'Ajuntament de Besalú per a l'estudi i revaloració del patrimoni històric i arqueològic de la vila.⁹

El solar on es troba l'antiga església de Santa Maria de Besalú forma part d'una propietat del sr. Salvador Vilarrasa que és molt més àmplia i que engloba bona part del recinte del castell. La finca afectada per les restes dibuixa una mena de rectangle d'uns 50 metres de llargada màxima i 23 metres d'amplada. El paratge ve dominat per la capçalera romànica que és l'element que ha pervingut de l'antic priorat agustinià de Santa Maria. Les ruïnes actuals dibuixen un temple d'estil romànic madur que consta de tres naus amb transsepte, un absis central i dues absidioles laterals. Malgrat que les restes estan declarades com a Monument Històric i Artístic (D. 3-6- 1931/ Gac. 4-6-

9. Sàgrera, J.; Sureda, M. (2006). "El poblament antic i medieval al voltant de Santa Maria de Besalú: les dades arqueològiques". A: *Relíquies i arquitectura monàstica a Besalú*. Besalú, p. 105-150. (Costal; 2)

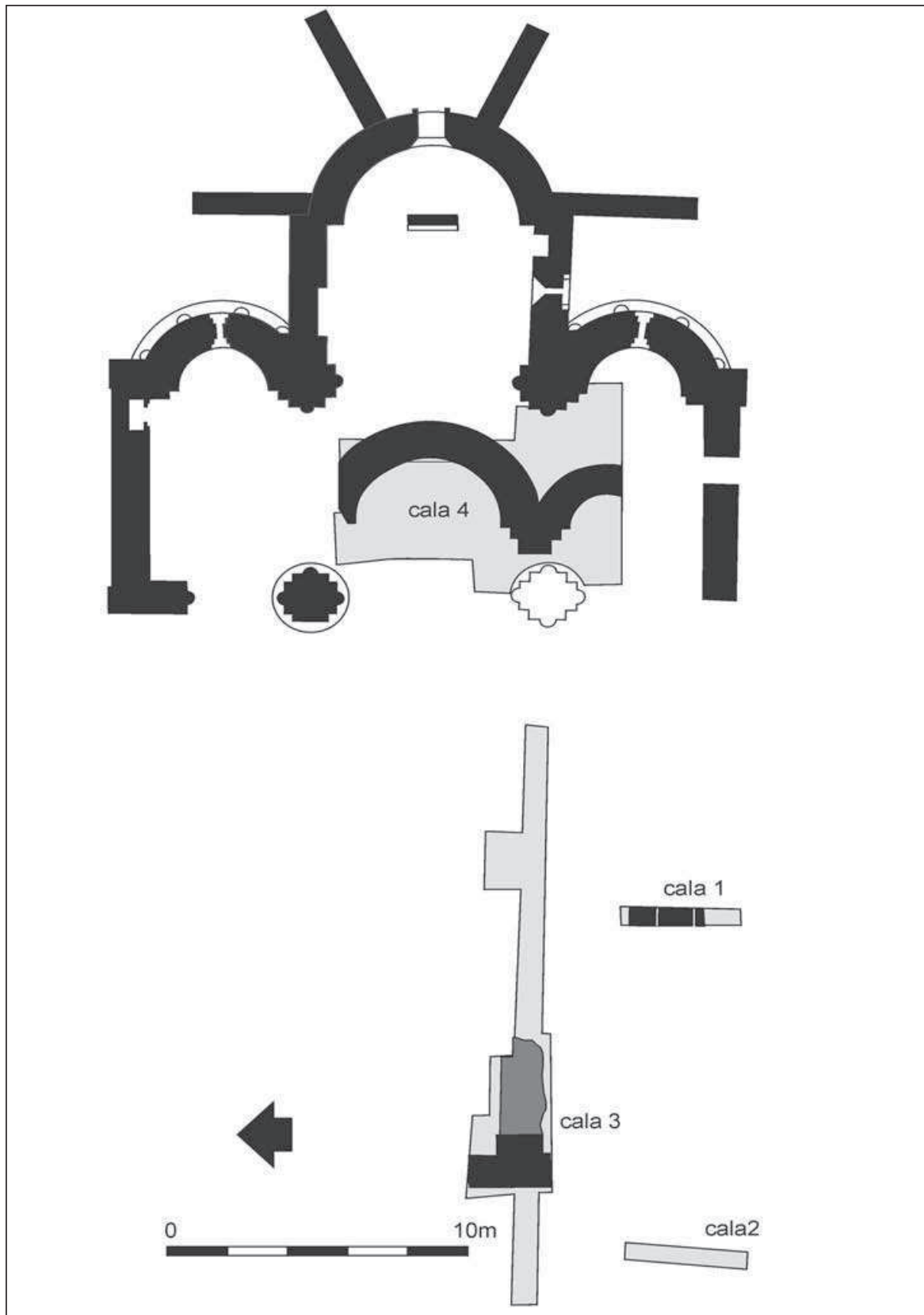

Figura 6. Planta general de les excavacions de Santa Maria.

1931), se'n coneixien molt poques dades físiques i pràcticament cap que permetés albirar una interpretació evolutiva. No cal dir que l'objectiu principal de la recerca arqueològica a l'indret es va concentrar a descobrir els vestigis suficients per dibuixar-ne la planta, verificar la connexió amb altres espais annexos i poder determinar la unitat arquitectònica o les fases constructives.

Tenint en consideració les possibilitats pressupostàries que no permetien l'excavació en extensió generalitzada, el treball de camp es va centrar en unes rases inicials obertes amb excavadora amb la intenció principal d'abastar el màxim espai possible. El principi de simetria que indueix la disposició de la capçalera de l'església ens decidí d'atacar la meitat de migdia del temple partint del teòric eix longitudinal. Primerament es van obrir dues rases curtes en sentit nord-sud que havien de permetre la situació del mur perimetral de migdia del temple. La segona rasa, la núm. 2, va resultar negativa des del punt de vista arqueològic. Seguidament es va practicar una tercera rasa, aquesta en direcció est-oest, que partint del pilar de migdia del transsepte es va projectar en direcció oest fins a la localització de la paret occidental de l'església. Precisament la troballa d'aquest mur fou decisiva per ampliar l'espai explorat en el que vàrem acabar anomenant la cala núm. 3. També s'havia projectat una darrera rasa situada a la zona del transsepte que es va fer totalment a mà i es va convertir en la cala 4 i la més important de l'excavació. Les rases estaven pensades inicialment per localitzar les traces dels murs de l'església del priorat. L'estratigrafia general era molt senzilla. Sota una capa prima de terra orgànica es descobria arreu un sediment molt homogeni d'uns 70/100 centímetres de potència. Estava format per una terra argilosa amb barreja de sorra i còdols. El material ceràmic era escàs i heterogeni: des de fragments d'àmfora romana a ceràmica vidrada popular dels segles XIX i XX. Més avall, apareixia el subsòl natural de sorres i argiles compactes de formació al·luvial. Totes les estructures que s'hi van localitzar estaven fonamentades en aquest darrer nivell.

A la cala núm. 1 es va localitzar un tram curt dels fonaments del mur que tancava el temple per la banda de migdia. La banquetta de fonamentació donava una amplada considerable de 250 centímetres, aproximadament. En no conservar-se cap vestigi del mur en alçada no es va poder apreciar l'amplada real que tenia.

A la cala núm. 3 es va localitzar el mur de ponent de l'església (UE4). Malgrat que també estava arrasat es preservava prou l'arrencada de la paret per amidar-ne l'amplada que arribava als 120 centímetres. Es tractava d'una estructura sòlida bastida amb pedra i còdols desbastats de 20 a 25 centímetres de llargada mitjana i lligats amb un morter espès i consistent. Per la cara interna sobresortia la base d'una pilastra rectangular (74 centímetres de fondària i 158 centímetres d'amplada) que delimitava la separació de la nau central i la lateral de migdia. Estava totalment integrada en el mur i mostrava la mateixa pauta constructiva. Des de la pilastra es descobria en sentit est el fonament corregut sobre el qual es devien assentar els pilars de migdia de la nau central. Es projectava sense interrupcions en el recorregut destapat de la rasa, al voltant de 15 metres. Val a dir que no es va trobar cap indicatiu dels pilars, perquè l'arrasament dels segles XIX i XX havia estat sistemàtic segurament amb la intenció de reutilitzar la pedra i eliminar obstacles en un paratge que es va destinar força temps al conreu d'horta.

A la cala 4, sota una capa de terra orgànica moderna va aparèixer una solera de morter magre (UE5) molt moderna i, si fem cas del material ceràmic aparegut en el context, posterior a la desamortització de l'edifici. Immediatament per sota van començar a sorgir uns murs absidats que havien de pertànyer a una església anterior

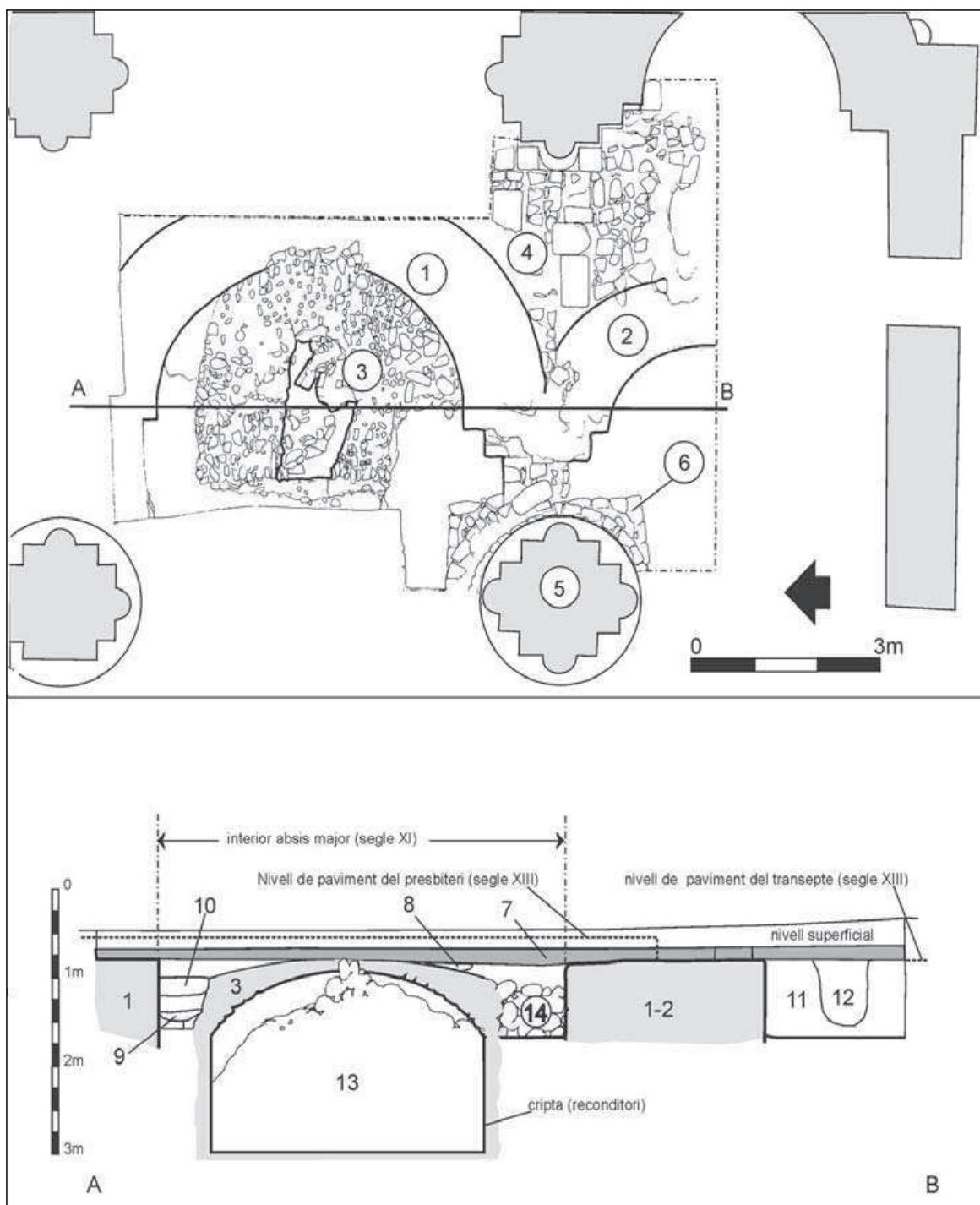

Figura 7. Planta i secció de la cala oberta en el creuer de Santa Maria: 1) mur de l'absis central, 2) mur de l'absidiola sud, 3) volta de la cripta, 4) restes de l'enllosat del transepte, 5) pilar de migdia del creuer, 6) sabata de fonamentació del pilar de migdia del creuer, 7) solera de morter i sorra d'època molt recent; 8), 9), 10) i 12) restes d'enterraments, 11) reompliment de runa de l'absidiola sud, 13) sediment de terra que colgava parcialment la cripta i 14) estrat de pedres i còdols destinats a proporcionar pes i pressió per al sosteniment de la volta de la cripta.

a l'actual capçalera. Les troballes dibuixaven un absis semicircular principal amb una llum interior de 440 centímetres i una absidiola enganxada pel sud que no es va excavar totalment però el segment d'arc obtingut permetia amidar l'amplada interna en 250 centímetres. L'estructura formava un mur unitari per a tot el tester de 138 centímetres de gruix en el major i 120 centímetres per l'absidiola. A diferència dels murs de la nau, aquí es conservava en bon estat part del mur en alçada, uns 80 centímetres aproximadament, al capdavant dels quals, es localitzava la solera de la pavimentació original. Això permetia captar la tècnica constructiva amb els carreus carejats i disposats en filades successives que s'entreveïen entre les restes emblanquinades de l'arrebossat que n'havia cobert el parament interior. L'espai de mur de separació dels dos absis estava ressaltat per un retranqueig en degradació que perfilava una pilastra.

Totes les troballes situades topogràficament perfilen un temple de tres naus d'uns 28,5 metres de longitud (murs inclosos) que s'ha identificat amb la capella del castell comtal. El primer esment conegut es remunta a l'any 1038 en la donació que feia el comte Guillem de dos masos a l'altar de Sant Bartomeu «(...) *qui est situm in castro Bisulduni in mea capella*».¹⁰ No és possible aclarir si es tracta de la mateixa església castral consagrada el 1055 sota l'advocació de Santa Maria o d'una capella anterior, car no sabem res de la residència comtal abans d'aquesta data.¹¹

Tanmateix les ruïnes actuals de Santa Maria dibuixen una important reforma medieval que va modificar substancialment la fisonomia de la capella castral però que no la va substituir completament. Les troballes de la sala núm. 4 revelen que els canvis es van concentrar en la construcció d'una nova capçalera que es va adossar al cos de les naus preexistents. L'estructura interna del nou tester mantenia la disposició d'un absis central i dues absidioles laterals, però potenciava enormement el presbiteri ja que disposava d'un transsepte on certament els braços no eren gaire més llargs que l'amplada de les naus, però dotava el conjunt d'una profunditat i espai considerables. L'obra es coronava amb un cloquer nou situat sobre el braç meridional del transsepte.

El llenguatge arquitectònic de la nova obra utilitza les maneres d'un romànic madur que també es veu reflectit en la mateixa tècnica constructiva. Veiem que els murs ja no són massissos car presenten un doble parament extern amb carreus tallants de travertí i disposats en filades a trencajunt que tanquen un nucli intern, un farciment de pedruscall i morter. El procés constructiu no va alterar la funció litúrgica de la vella església. Els murs del tester nou es van aixecar a redós del presbiteri antic i al seu voltant, sense cap interferència. La diferència constructiva es percep en la fonamentació dels pilars del transsepte. L'excavació arqueològica del pilar de migdia mostrava una potent sabata de fonamentació que trencava amb el sistema de fonamentament corregut observat a l'església anterior. Per bastir-lo es va haver de rebotar el paviment, però bona part de l'estructura quadrada del fonament es va aixecar per damunt del nivell de circulació antic i totalment exempt. Mentre durava la construcció devia

10. Pons i Guri, J. M.; Palou J. M. (2002) *Un cartoral de la canònica agustiniana de Santa Maria del castell de Besalú (segles X-XV)*. Barcelona: Fundació Noguera. (Diplomataris; 20)

11. Montsalvatje, F. (1890). *Noticias históricas, Besalú, sus condes, su obispado y sus monumentos*, vol. II, ap. XVIII, Olot, p. 263-264.

semblar que el fonament també anava vist. L'emplaçament es va triar meticulosament: arrencat amb la projecció de la línia que marcaven els pilars de separació entre la nau central i la meridional i a tocar de –però sense malmenar-la– la pilastra que separava l'altar major de l'absidiola sud. Aquests detalls estructurals permeten d'entrada assegurar que la capçalera nova es va traçar i construir per anar encastada contra les naus de l'església anterior intentant aconseguir un ritme coherent i general de conjunt. Aquest fet no hauria estat necessari en el cas hipotètic d'una substitució completa de la capella del castell.

El paviment de la nova capçalera pujava quasi 1 metre per damunt del que tenia la capella del segle XI, la qual cosa va obligar a fer uns notables reompliments per aconseguir el nivell desitjat. Fragments del nou paviment van aparèixer a poca fondària just per sota de la capa de terra orgànica superficial. Estava format per lloses de diversa forma i grandària que, malgrat tot, dibuixaven un parterre força uniforme. Una sèrie de reformes tardanes el van anar modificant i apedaçant. La primera en el temps va ser l'habilitació de tot l'àmbit del transsepte com a zona d'enterraments. Se'n van descobrir les restes d'una dotzena repartits aquí i allà. En tots els casos que es va poder verificar, es tractava de fosses que retallaven el paviment i els reompliments amb les restes humanes orientades d'est a oest. En alguns casos es van conservar les lloses de la coberta que refeien el paviment. A la zona del creuer les restes òssies apareixien sense connexió anatòmica perquè les tombes havien estat destruïdes per la construcció d'una petita cripta encara més moderna.

Sense contextos ceràmics vàlids es fa impossible concretar el moment de construcció de la cripta. Es va habilitar encaixonada i mig soterrada dins l'espai interior de l'absis principal de la capella castral. La volta escarsera, obrada amb palets de riu i morter de calç, cobria una estança de modestes proporcions (260 centímetres d'amplada per 210 centímetres de fondària màximes). L'accés es devia fer originalment per una trapa zenital oberta a la volta de la qual gairebé se'n perdia el rastre per destruccions posteriors. S'hi devia baixar per una escala de mà. Certs detalls constructius, com ara el sistema d'encofratge amb encanyissat de la volta, palesaven una cronologia tardana, a partir del segle XVI en endavant.

Un aspecte important que no va resoldre l'excavació és el que fa referència a la cronologia constructiva de la capçalera nova de Santa Maria. Algunes fonts documentals, la situen vers la dècada dels anys vuitanta del segle XII. És coneguda la venda de cases que feia Joan Roig al prior de Santa Maria que eren al costat de «*Sancte Marie novelle*», el 1180.¹² Cal observar que, el document és un trasllat de 1265. El fet que en aquesta data l'obra ja devia estar enllestida pot fer creure que l'escriptor afegís *motu proprio* el qualificatiu. Més encara quan el 1185 el rei Alfons atorgava llicència a Pere, prior de la canònica de Santa Maria, per poder aplegar pedra dins el terme de Besalú per a les obres de construcció del monestir.¹³

12. Arxiu Diocesà de Girona (ADG). Pergamins de Santa Maria de Besalú, núm. 36.

13. Pons i Guri, J. M.; Palou J. M. (2002) *Un cartoral de la canònica agustiniana de Santa Maria del castell de Besalú (segles X-XV)*. Barcelona: Fundació Noguera, doc. núm. 26.

LA SINAGOGA MEDIEVAL (Figura 8)

A llevant del carrer del Pont Vell i vora el riu Fluvià s'obre l'anomenada plaça dels Jueus. Malgrat que ja existia a l'època medieval com a espai públic, en el segle XX s'hi va construir un escorxador municipal que va funcionar fins als anys trenta. Després, s'hi va instal·lar una petita fàbrica de tints que va perdurar fins als anys seixanta. Va ser a l'any 1964 quan es localitzava una estança que apareixia colgada de terra i material d'enderroc per sota del nivell de paviment de la plaça. En buidar-se es va deixar al descobert un espai rectangular cobert amb volta de canó que tancava una piscina central presidida per unes grades de pedra que hi permetien baixar. Una finestra amb esqueixada sobre la paret nord hi aportava l'única il·luminació natural. L'accés original es feia per una porta oberta a la paret de ponent que sortia a un passadís que remuntava amb un joc d'escales i replans de pedra fins al que avui és la plaça. Fou el pare caputxí Nolasco del Molar qui, aportant nombrosa documentació conservada a l'Arxiu Comarcal d'Olot, identificava les restes amb un bany ritual jueu.¹⁴ La inspecció arqueològica dirigida per Miquel Oliva, aleshores cap del Servicio Técnico de Investigaciones Arqueológicas de Gerona (STIAG), constata la singularitat de la troballa en el mateix sentit, i la identificà com uns banys jueus medievals d'estil romànic.¹⁵ Des d'aleshores i gairebé simultàniament, un seguit d'estudiosos i publicacions varen remarcar i difondre arreu l'edifici.¹⁶ La fàbrica es va enderrocar i el monument va ser objecte d'una profunda restauració que va deixar-lo tal i com ara el coneixem. El 1975 s'efectuava una excavació arqueològica puntual dirigida per N. Soler i P. Freixas que ja van intuir que tot el sector formava part de la sinagoga.¹⁷

Quan el 2002 l'Ajuntament va expressar el desig d'excavar l'antiga sinagoga de Besalú a la plaça, es plantejà la necessitat de localitzar-la sobre el plànol per tenir la certesa que l'espai que s'excavaria corresponia amb l'àmbit de la sinagoga. Per aquesta raó es va engegar un estudi documental previ que va acreditar que el vell edifici jueu havia ocupat la banda nord i nord-est de la plaça, és a dir sobre el micvé i ultrapassant-ne els límits físics.

A principis del mes de desembre de 2002 i fins al gener de 2003 es va fer una intervenció arqueològica que va estar dirigida per Ma. José Lloveras. L'estratigrafia marcava una primera i potent capa de runa i sediments moderns (1 metre aproximadament de fondària). Per sota van aparèixer les restes de l'enrajolat del paviment de l'antiga fàbrica de tints. La preparació del paviment descansava damunt un reompliment general, format per guixos, pedres i restes vàries, que marcava l'amortització definitiva de totes les estructures urbanes del sector. Els materials recollits, per bé que poc concisos, semblaven determinar que tot aquell sector de la plaça s'havia consolidat en un moment indeterminat del segle XVII.

14. Del Molar, N. (1965) "Edificios religiosos de los judíos en Besalú". *Misión*, núm. 498, Olot, 1965, 8-9.

15. Oliva, M. (1969) "Un importante monumento hebraico descubierto en Besalú (Gerona)". *Actas del Quinto Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos (Jaca-Pamplona)*, 1966. Vol. III, Zaragoza.

16. Millàs i Vallicrosa, J. (1965) "Descubrimiento de una miqwah en la población de Besalú". *Sefarat*, Madrid-Barcelona, 1965, p. 67-69. Munuera, C. (1968). "Sobre la sinagoga de Besalú". *Sefarad*, XXVIII, 1968.

17. Freixas, P.; Soler, N. (1978). "Descobrimient de probables restes arqueològiques de la Sinagoga de Besalú". *Revista de Girona*, 82, Girona, 1978, 55-61.

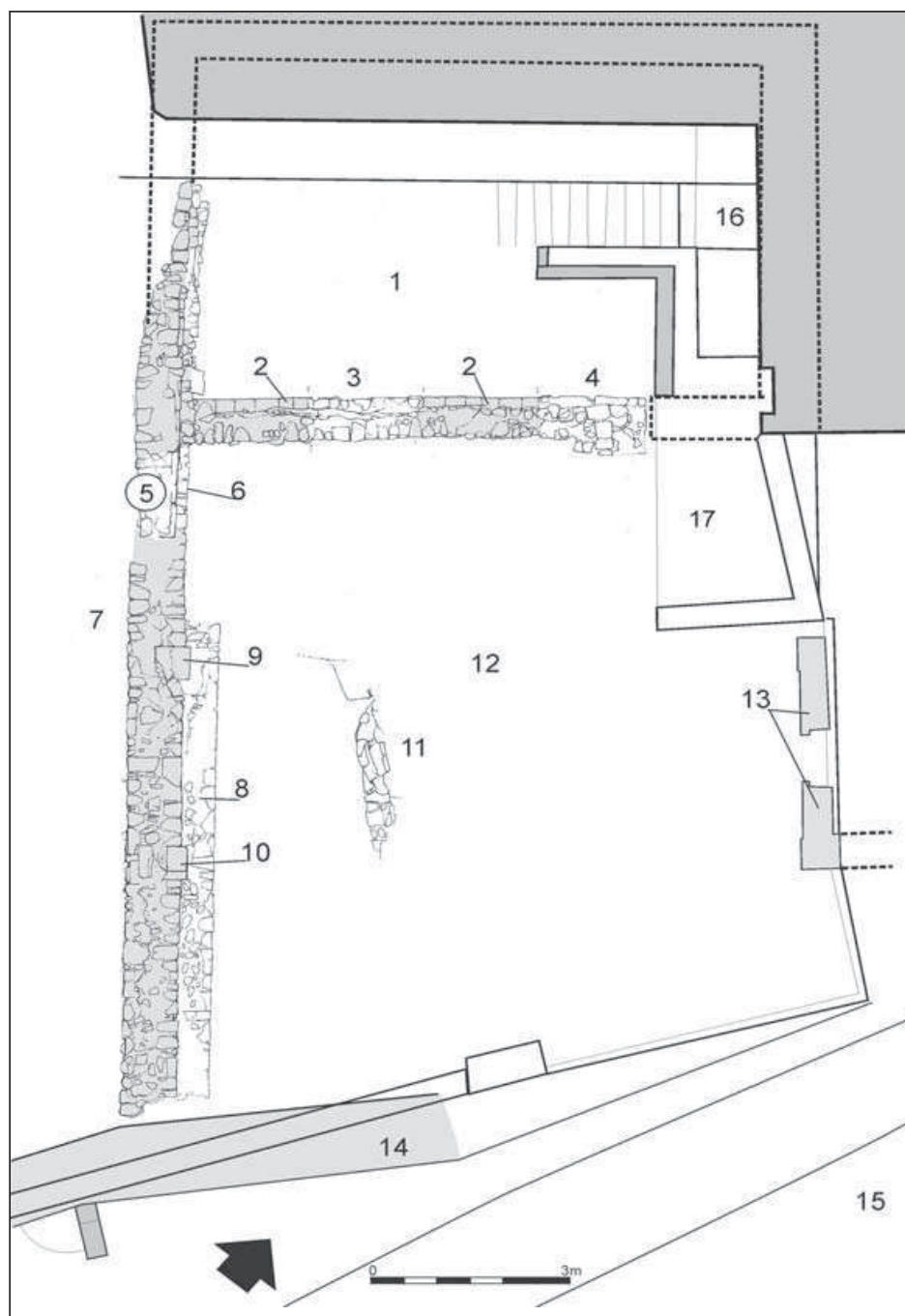

Figura 8. Planta de la sinagoga a la plaça dels jueus: 1) sala de l'oració, 2) mur que separa la sala de l'oració amb el pati de la sinagoga, 3) i 4) portes d'accés a la sala de l'oració. Es van descobrir paredades: 5) porta principal d'accés a la sinagoga, 6) graó, 7) mur de tanca del pati de la sinagoga, 8) bancada de pedra del pati de la sinagoga, 9 i 10) pilastres ornamentals de pedra carejada del mur del pati de la sinagoga. 11) Restes del sistema de desguàs del pati de la sinagoga, 12) pati de la sinagoga, 13) restes de la façana d'un petit edifici annex al pati, que es va descobrir el 1975; 14) restes de la muralla, 15) riu Fluvià, 16) escales d'accés al micvé i 17) murs moderns que es van construir durant la restauració del micvé.

Per sota es van començar a descobrir les estructures relacionades amb la sinagoga que parcialment havien servit de fonamentació dels murs de la fàbrica de tints. Per textos i documents sabem que la sinagoga havia deixat de funcionar vers el 1434. Consta en una capbreuació d'una casa que hi aveïnava al nord-oest i que s'estenia «(...) *tanta quant diu la paret en que els jueus solien tenir la schola*». ¹⁸ L'edifici va ser objecte de diverses transaccions immobiliàries entre els segles XV i principis del segle XVII. Es va segregar en diferents finques que van tenir usos diversos com ara un trull d'oli, un establiment de tints, etc. Els testimonis arqueològics d'aquesta època es concretaren en la troballa de dipòsits d'obra, clavegueres i especialment amb el paredat de les antigues portes de la sinagoga.

Entre el 17 de febrer i el 4 de març de 2005 es va fer una altra campanya d'excavacions, car calia enllestir l'exploració de la sinagoga. Es van fer dos sondejors. El primer, situat a la banda est de la plaça dels Jueus i a tocar la muralla vora el riu Fluvià i fora de l'àmbit de la sinagoga. El segon va intervenir directament a l'interior del pati de la sinagoga.

Les restes de la sinagoga dibuixen en planta un edifici rectangular. L'accés principal es feia des de la plaça per una porta que donava a dos graons que baixaven a un pati. Aquest estava delimitat per un gruixut mur (80 centímetres) que el tancava per migdia aïllant-lo de la plaça, per la muralla de la vila a llevant i nord i per la sala de l'oració a ponent. De la muralla se'n conserva el basament perquè el que s'observa avui en alçada és un mur modern de contenció de pedra i morter que és una reminiscència de la fàbrica de tints. El paviment original del pati de la sinagoga es conserva molt fragmentat, però encara es pot copsar el morter que recorda la tècnica de l'opus signinum. Es disposa sobre una capa de preparació compacta i plena de còdols rierencs menuts. El material aparegut en el context estratigràfic per sota del paviment del pati va permetre la datació cronològica que remuntava fins a la segona meitat del segle XIII. És una dada que lliga perfectament amb la data de 1264, en la qual el rei Jaume I dóna llicència als jueus de Besalú per a la construcció de la sinagoga. ¹⁹

L'excavació de la banda interna del mur de tanca del pati va permetre també el descobriment d'una bancada de pedra bastida amb carreus de pedra ben tallats que hi recolzava i que es projectava des de pràcticament la porta principal d'accés, fins a la muralla. El paviment del pati hi carregava, fet que corrobora la unitat constructiva amb relació a la sinagoga.

Des del pati s'accedia a la sala de l'oració per dues portes obertes en el mur de ponent. Aquesta era una estança rectangular que lluia un parament bastit amb carreus de travertí ben tallats i disposats en filades a trencajunt. Des d'aquí hi havia l'accés que baixava al micvé.

Ja a la campanya de 2002 i sota la porta d'accés al pati de la sinagoga es va localitzar una estructura anterior en el temps a la construcció de la sinagoga. Després en van aparèixer altres com ara murs i paviments que testimonien un context urbà perfectament estructurat abans del segle XIII. Així, ara sabem que la paret de tanca de migdia del pati

18. Del Molar, N. (1965) "Edificios religiosos de los judíos en Besalú". *Misión*, núm. 498, Olot, p. 8-9.

19. Alanyà, J. (1996). *Besalú, vida i organització d'una juderia*. Besalú. També podeu veure Grau Montserrat, M. (1997). *La juderia de Besalú (Girona) (siglos XIII al XV)*. Olot, 1997 (Font Moixina).

és en realitat la pervivència de la façana d'una illa de cases que es projectava des del carrer del Pont Vell, a ponent, fins a la muralla, a llevant. L'esmentat mur en alçada mostra els vestigis d'antigues portes i obertures que es van paredar en el moment de bastir la sinagoga. La mateixa muralla és anterior a la sinagoga, car ha estat datada com una obra del segle XI.²⁰

20. El segon cinturó de muralles conegut de Besalú començava en el portal bastit contra la muralla primitiva, en el carrer Rocafort, baixava fins al pont, continuava vers migdia resseguint el riu Fluvià fins a la boca del torrent Ganganell on girava en direcció nord-oest fins arribar al puig de Torell i, des d'allà, tornava a girar en direcció est fins a trobar novament la muralla antiga. El 1075 ja s'esmenta un dels portals d'aquest recorregut. Vegeu Montsalvatje, F. (1890). *Noticias históricas, Besalú, sus condes, su obispado y sus monumentos*, vol. II, ap. XIX, Olot. Sobre aquest tema també podeu consultar Sagrera, J. (2004). "Seguiment arqueològic a la Cúria de Besalú". *Setenes jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*. La Bisbal d'Empordà. Vol. II, p. 383-385.